

Saskarsmes tiesību īstenošanas grūtības un izaicinājumi

Annija Ruško
Autore

Saskarsmes tiesības ir nozīmīgs ģimenes dzīves neaizskaramības aspekts, kas nodrošina bērnam iespēju saglabāt attiecības ar vecākiem un citiem ģimenes locekļiem. Gadījumos, kad saskarsmes tiesību īstenošanas kārtība tiek noteikta ar tiesas nolēmumu, puse, kas cenšas panākt šī nolēmuma izpildi, nereti saskaras ar grūtībām tā izpildes procesā. Rakstā tiek apskatītas un analizētas grūtības un izaicinājumi, kas saistīti ar saskarsmes tiesību īstenošanu un tiesas nolēmuma izpildes procesu.

Brian Gordillo / Unsplash

Saskarsmes tiesības personai garantē tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību, kas ir noteiktas Eiropas Cilvēktiesību konvencijas (turpmāk – Konvencija) 8. pantā un Satversmes 96. pantā. Saskarsmes tiesības pārsvarā atklājas caur vecāku, kurš nedzīvo kopā ar bērnu, tiesībām saņemt informāciju par bērnu, ziņas par viņa attīstību, veselību, izglītības procesā panākto progresu, interesēm un sadzīves apstākļiem^[1], kā arī tiesības tikties un pavadīt laiku ar bērnu. Saskarsmes tiesības starp bērnu un vecāku spēj grantēt ilgstošu ģimenes saišu nodibināšanu^[2], tādējādi dodot iespēju gan vecākam, gan bērnam būt daļai no otra dzīves.

Saskarsmes tiesības kā daļa no tiesībām uz ģimenes dzīves neaizskaramību sevī ietver fundamentālu priekšnoteikumu, proti, bērna intereses ir prioritāras attiecībā uz visiem jautājumiem, kas saistīti ar saskarsmes tiesību īstenošanu.^[3] Šāda atziņa ir nostiprinājusies Apvienotās Nācijas Organizācijas (turpmāk – ANO) 1959. gada 20. novembra Bērnu tiesību deklarācijas 2. principā^[4] un ANO 1989. gada 20. novembra Bērnu tiesību konvencijas 3. panta 1. punktā, kurā noteikts, ka visās darbībās attiecībā uz bērniem galvenais ir to interešu vislabākās nodrošināšanas apsvērums.^[5] Bērnam ir tiesības uzturēt kontaktu ar vecāku, tomēr tas nav pienākums un tādēļ arī nav iedomājama situācija, kurā bērns pret savu gribu ir spiests tikties ar kādu no vecākiem.

Konvencijas 8. pants uzliek valstij vairākus pienākumus šo cilvēktiesību īstenošanai un aizsargāšanai. Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) ir atzinusi, ka Konvencijas 8. panta galvenais mērķis ir pasargāt personu no patvaļīgas iejaukšanās tā privātajā dzīvē, ģimenes dzīvē, dzīvokļa un korespondences neaizskaramībā.^[6] Tādējādi valstij ir noteikts negatīvais un pozitīvais pienākums, kurš noteic konkrētas darbības, kas valstij ir jāveic vai gluži pretēji – nepieļauj to veikšanu.^[7] Tiesībām uz ģimenes dzīves neaizskaramību ir pietiekami sensitīvs raksturs, tādēļ arī valstij ir jāatturas no tādu darbību veikšanas, kas var būtiski ierobežot šīs tiesības. Tomēr ir gadījumi, kad valstij ir jāīsteno konkrētas darbības, lai personai šīs cilvēktiesības tiktu pienācīgi nodrošinātas. Piemēram, gadījumā, kad ir jālemj par saskarsmes tiesību īstenošanas kārtību, ko šķīrušies vecāki

bezstrīdus nevar atrisināt, atbildīgajām iestādēm ir jāīsteno noteikti pasākumi, kas nodrošina to, ka bērnam ar vecāku, kurš dzīvo šķirti, tiks garantēta iespēja tikties un uzturēt kontaktu.

Saskarsmes tiesību nozīme

Civillikuma 181. panta otrā daļa noteic katra vecāka tiesības un pienākumu uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar bērnu. Saskarsmes tiesības ir bērna un vecāka ģimenes dzīves būtiska sastāvdaļa, jo vecākam ļauj piedalīties bērna dzīvē, uzturēt emocionālu kontaktu un būt daļai no bērna dzīves, savukārt bērnam nodrošina iespēju uzturēt kontaktu ar vecāku. Saskarsmes tiesības tvērumā ietilpst vecāka tiesības būt informētam par bērna ikdienas gaitām. Līdz ar to gadījumos, kad bērns dzīvo atsevišķi no vecāka, abiem vecākiem piemīt vienāds tiesību un pienākumu apjoms.^[8] Tādēļ arī uzskatāms, ka sākums, kad vecākiem ir jāvienojas par saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību ir brīdis, kad bērns un vecāks nedzīvo vienā mājāsaimniecībā.

Tomēr ne tikai vecākam pastāv tiesības īstenot saskarsmi ar bērnu, bet arī citas personas ir tiesīgas uz šo tiesību baudīšanu, proti, tās ir saskarsmes personas kā brāļi, māsas un vecvecāki u.c., ar kurām bērns ilgu laiku ir dzīvojis nedalītā saimniecībā un kontakta uzturēšana atbilst bērna interesēm.^[9]

Saskarsmes tiesības īsteno atbilstoši bērna interesēm, jo bērna un jebkura no vecākiem normālu personisku attiecību un tiešu kontaktu uzturēšana ir vispirms bērna interesēs, tādēļ par to ievērošanu atbildība jāuzņemas abiem vecākiem to iespēju robežās.^[10] Katram bērnam ir svarīgs kontakts ar savu vecāku, jo bērnu emocionālā labklājība lielākoties balstās uz attiecībām ar vecāku^[11], tādējādi arī tiesību judikatūrā ir izveidojusies atziņa, ka bērna harmoniskai attīstībai ir nepieciešamas ciešas un noturīgas personiskās attiecības ar abiem vecākiem, kas ar likumu ir noregulētas vienādi abiem vecākiem.^[12]

Jautājumi, kas saistīti ar saskarsmes tiesībām, pārsvarā ir delikāts temats, ko vecāki, ja starp viņiem pastāv strīds, īpaši nevēlas risināt. Vairums gadījumu vecāks, pie kā bērns atrodas, cenšas manipulēt ar otru vecāku, tādējādi nostādot bērnu pret tikšanos ar “slikto” vecāku. Tas ir veids kā vecāks, pie kura dzīvo bērns, var izrādīt savu aizvainojumu pret otru vecāku vai arī līdzeklis kā vēlas risināt citus strīdus jautājumus, kas izriet no laulāto kopmantas sadales jautājumiem. Līdz ar to konkrētais piemērs atspoguļo nevis bērna reālo attieksmi pret vecāku, kas dzīvo šķirti, bet gan vecāka, pie kura bērns dzīvo, subjektīvos mērķus un emocijas. Arī Augstākās tiesas administratīvo lietu departaments spriedumā Nr. SKA-317/2024 ir atzinis, ka vecāka, kurš dzīvo kopā ar bērnu, pienākums ir atturēties no darbībām, kas negatīvi iespaido bērna attiecības ar atsevišķi dzīvojošo vecāku.^[13] Turklāt, jo ilgāk bērns atrodas kopā tikai ar vienu vecāku, jo lielāka pieķeršanās bērnam rodas tieši ar šo vecāku, tādēļ bērns ir vairāk pakļauts konkrētā vecāka ietekmei un tas var atstāt ietekmi uz bērna viedokli par tikšanos un kontakta uzturēšanu ar otru vecāku.^[14]

ECT spriedums *E.K. pret Latviju* daļēji atspoguļo problēmu - bērna patiesās gribas atklāšanu attiecībā uz saskarsmes tiesību īstenošanu ar vecāku, kurš dzīvo šķirti. Lietā *E.K. pret Latviju* tika vērtēts, vai Latvijas iestādes bija pienācīgi nodrošinājušas bērna un vecāka, kas dzīvo šķirti, iespēju realizēt saskarsmi, ņemot vērā bērna tiesības un labākās intereses. ECT konstatēja, ka valsts, pasīvi rīkojoties, nebija veikusi pietiekamus pasākumus, lai panāktu efektīvu saskarsmi starp bērnu un vecāku. Tika konstatēts Konvencijas 8. panta pārkāpumu, tādējādi, ka Latvijas atbildīgās institūcijas nebija nodrošinājušas aktīvu un savlaicīgu darbību īstenošanu, kas savukārt aizskāra pieteicēja tiesības uz saskarsmi ar bērnu.^[15] Tomēr, lasot ECT sprieduma *E.K. pret Latviju* lietas faktus, redzams, ka arī šajā gadījumā, vecāks, pie kura bērns dzīvo, ir centies manipulēt ar bērna gribu, kas bija izdevies. Līdz ar to atklājas būtiska saskarsmes tiesību īstenošanas problemātika - pienācīga tiesas sprieduma par saskarsmes tiesību īstenošanu izpilde.

Tiesas nolēmuma, kas saistīts ar saskarsmes tiesībām, izpilde un tā problemātika

Civilprocesa likuma (turpmāk - CPL) 205. panta pirmās daļas 8. punkts noteic, ka pēc lietas dalībnieka lūguma tiesa spriedumā var noteikt, ka pilnīgi vai noteiktā daļā nekavējoties izpildāmi spriedumi ir lietās, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām. Šāds regulējums attiecībā uz tiesas sprieduma nekavējošu izpildi nodrošina personas tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību, kā arī tiesības uz taisnīgu tiesu, jo pienācīga sprieduma izpilde ir šo tiesību neatņemama sastāvdaļa.^[16]

Bērnu tiesību prioritātes princips ir noteikts Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. pantā. Atbilstoši šim principam iesniegumi un sūdzības, kas saistītas ar bērna tiesību aizsardzību, ir jāizskata nekavējoties, kas savukārt ir noteikts Bērnu tiesību aizsardzības likuma 20. panta pirmajā daļā. Turklāt bērnu tiesību prioritātes princips attiecas arī uz tiesas nolēmumu izpildīšanu, jo tā izpildes ātrumam ir tieša un būtiska ietekme uz bērna interešu nodrošināšanu.^[17] Novilcināta tiesas nolēmuma izpilde attiecībā uz saskarsmes tiesībām var veicināt neobjektīvu bērna viedokli, kas ietekmē vēlmi satikt vecāku, kurš dzīvo šķirti. Šāds viedoklis biežāk rodas ārēju faktoru ietekmes dēļ, proti, vecāka, pie kura bērns dzīvo, vai arī citu

personu manipulācijas rezultātā. Tas var veicināt bērnā nevēlēšanos uzturēt kontaktu ar vecāku, kas savukārt būtiski ierobežo vecāka tiesības – nodibināt un uzturēt ģimenes saites ar bērnu, kas ir arī daļa no tiesībām uz ģimenes dzīves neaizskaramību.

Valstij ir pienākums nodrošināt vecāka un bērna saskarsmes tiesību īstenošanu, īpaši, ja tas ir noteikts ar tiesas nolēmumu. Gadījumos, kad netiek pildīts tiesas nolēmums, vecākam, kurš dzīvo šķirti, ir tiesības lūgt tā piespiedu izpildi, tomēr arī šādam lūgumam ir noteikti ierobežojumi.^[18] Bērnā ir tiesības izteikt savu viedokli par tikšanos ar vecāku. Tādējādi, ja bērns nevēlas tikties ar vecāku, atbilstoši bērnu tiesību prioritātes principam, zvērinātam tiesu izpildītājam neatliek citi varianti kā ievērot bērna gribu un neveikt tiesas nolēmuma piespiedu izpildi.

Bērna vēlme tikties ar otru vecāku ir būtisks faktors, kas tiesai jāņem vērā, lemjot par saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību, tomēr, kā tas ir atzīts tiesu praksē, tiesai ir jāvērtē visi lietas faktiskie apstākļi, lai vispilnīgāk, ievērojot bērna intereses, tiktu īstenota saskarsme.^[19] Tas nozīmē arī gadījumos, ja pirmsšķīetami bērna interese atspoguļojas kā nevēlēšanās īstenot saskarsmi ar vecāku, tiesai spriedumā ir jānorāda tādi saskarsmes tiesību īstenošanas mehānismi, kas varētu kalpot par labu bērna interesēm. Piemēram, saskarsmes personas iesaistīšana, ar kuras starpniecību bērns un vecāks var īstenot saskarsmi. Tāpat ir svarīgi izvērtēt, ar kuru brīdī saskarsmes personas iesaiste vairs nav nepieciešama. Attiecīgi, ja tiesa savā spriedumā nav izvērtējusi pienācīgi visus lietas specifiskos apstākļus, kā, piemēram, saskarsmes personas nepieciešamību, tad vēlāk, nododot spriedumu izpildei, var tikt konstatēts, ka šāds spriedums nemaz nav izpildāms. Autores ieskatā nacionālo tiesu pienākums ir rūpīgi izvērtēt lietas faktiskos apstākļus un noteikt skaidru un izpildāmu saskarsmes tiesību īstenošanas kārtību, kas atbilst bērna interesēm un vecāka tiesībām uz ģimenes dzīvi. Turklāt gadījumos, kad tas ir nepieciešams, tiesa var aicināt vecākus izmantot tiesu psiholoģisko ekspertīzi kā pierādīšanas līdzekli, lai izvērtētu, vai bērna viedoklis ir ietekmēts no kāda vecāka puses.^[20] Ar tiesu ekspertīzes palīdzību ir iespējams rast priekšstatu tiesai par pozitīvajiem un negatīvajiem faktoriem, kas var ietekmēt bērna viedokli, ja saskarsme ar vecāku tiek īstenota^[20], tādējādi arī radot skaidrāku viedokli par bērna patiesajām interesēm.

Interesanti, ka ECT spriedumā E.K. pret Latviju tika konstatēta valsts atbildīgo iestāžu nepienācīga noteikto pienākumu veikšana. Tiesu izpildītājs nolēmuma izpildei bija sagatavojis attiecīgos dokumentus, kā arī vajadzīgās darbības tika īstenotas, taču Vidzemes apgabaltiesa atzina šos pasākumus par spēkā neesošiem, pamatojot savu lēmumu ar apstākli – bērns ir nogādāts uz saskarsmes vietu, tomēr ir atteicies no tikšanās ar tēvu, tādējādi arī tiesu izpildītājam nav tiesiska pamata vērtēt bērna atteikšanās iemeslus un sastādīt aktu par nolēmuma nepildīšanu.^[21] No lietas faktiskajiem apstākļiem redzams Vidzemes apgabaltiesas norādītais, ka abi vecāki var vienoties par citu saskarsmes tiesību kārtību^[22], taču tas nav risinājums, īpaši, ja tiesas nolēmums netiek pildīts, pamatojoties uz bērna nevēlēšanos tikties ar vecāku.

Latvijā ir pausti vairāki viedokļi jautājumā par pienācīgu tiesas nolēmuma izpildi, kas saistīts ar saskarsmes tiesību īstenošanu, un lielākoties tiek nonākts pie vienas atziņas – tiesu izpildītājam nav dota pietiekama kompetence, lai panāktu tiesas nolēmuma izpildi gadījumos, kad nav iespējams konstatēt bērna patiesu gribu tikties ar vecāku.^[23] Turklāt ir svarīgi, ka tiesa spriedumā jau noteic tādu saskarsmes tiesību īstenošanas kārtību, kas ir vērsta uz vecāka un bērna attiecību saglabāšanu, izvērtējot bērna gribu un analizējot visus lietas apstākļus.

Autores pārdomas

Saskarsmes tiesības ir būtiska daļa no tiesībām uz ģimenes dzīves neaizskaramību, kas spēj nodrošināt ilgtermiņā bērna emocionālo labklājību un uzturēt ciešas attiecības ar vecākiem un citiem ģimenes locekļiem, kā arī veido bērna izpratni par ģimenes institūta nozīmi. Lai gan starptautiskās un nacionālās tiesību normas paredz saskarsmes tiesību aizsardzību un īstenošanu, praksē to realizācija saskaras ar ievērojamiem šķēršļiem.

Saskarsmes tiesību īstenošanā visas darbības tiek veiktas, pamatojoties uz bērna interesēm, tomēr, kā jau rakstā tas tika aplūkots, ar bērna gribu ir viegli manipulēt, īpaši, ja to īsteno vecāks, ar kuru bērns patstāvīgi dzīvo kopā. Bērnā visdrīzāk jau ir izveidojusies lielāka emocionālā saikne ar šo vecāku un bērns neapzinoties var nostāties kāda “pusē”. Tādējādi arī valstij ir jācenšas panākt objektīvu risinājumu gadījumos, kad ir redzama bērna gribas ietekmēšana. Valsts pienākums ir veicināt gan bērna attīstībai pienācīgu otra vecāka klātesamību, gan arī neaizskart vecāka tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību. Līdz ar to nacionālo tiesu uzdevums ir rūpīgi izvērtēt visus lietas faktiskos apstākļus un spriest par labu ģimenes attiecību saglabāšanai, lai vēlāk spriedums būtu izpildāms. Zvērināts tiesu izpildītājs nav apveltīts ar neierobežotu kompetenci, tādēļ gadījumos, kad bērns negrib tikties, bet otrs vecāks izmisīgi cenšas panākt šo saskarsmi, spriedums nebūs izpildāms.

Jāpiebilst, ka preventīvie līdzekļi, gadījumos, kad ir konstatējama vecāka apzināta sprieduma nepildīšana, nav īpaši efektīvi. Nacionālās tiesību normas paredz to, ka par sprieduma nepildīšanu, var piemērot naudas sodu, aizgādības tiesību ierobežošanu vai atņemšanu, kā arī noteiktos gadījumos var iestāties pat kriminālatbildība.^[24] Tomēr šie līdzekļi pārsvarā

nemaina vecāka, kas izvairās no sprieduma īstenošanas, pārliecību un nespēj apturēt viņu no sprieduma nepildīšanas. Viens no visbiežāk piemērotajiem preventīvajiem līdzekļiem ir naudas sods līdz 1500 euro, kura apmēru noteic tiesa, ņemot vērā vecāka mantisko stāvokli. Lai arī šāds naudas sods var šķist efektīvs, labi situētai personai to nebūtu problēmas apmaksāt un turpināt ignorēt tiesas spriedumā noteikto saskarsmes tiesību īstenošanas kārtību. Savukārt, ja naudas sods ir piemērojams mazāk mantiski nodrošinātai personai, tas uzreiz tiek samazināts un iespējams, ka arī īpaši neliek vecākam mainīt savu rīcību.

Kā jau iepriekš uzsvērts, saskarsmes tiesību īstenošanas jautājumiem piemīt delikāts raksturs, jo strīdus puses ir divi vecāki, kuri cenšas “sadalīt” savu bērnu. Tiek pielietoti dažādi mehānismi, lai panāktu sev vēlamu iznākumu, tādēļ arī valsts pienākums ir veikt tādas darbības, kas ir vērstas uz bērna labāko interešu ievērošanu, ņemot vērā arī vecāku tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību.

Atsauces

^ Cilvēktiesību gids: “Vecāka un bērna saskarsmes tiesības”.

Pieejams: <https://www.cilvektiesibugids.lv/temas/gimene/vecaki/vecaku-un-berna-saskarsmes-tiesibas/vecaku-un-berna-saskarsmes-tiesibas> [skatīts: 24.11.2024.]

^ Senāta Administratīvo lietu departamenta 2021.gada 29.decembra sprieduma lietā Nr. SKA 1209/2021, 10.punkts.

^ Senāta Civillietu departamenta 2021.gada sprieduma lietā Nr. SKC-[H]/2021.

^ ANO 1959.gada 20.novembra Bērnu tiesību deklarācija.

Pieejams: <https://www.tiesibsargs.lv/wpcontent/uploads/2022/08/882c78ee84f811f46e6fe4708d7e3e0f70d05064.pdf> [skatīts: 30.12.2024.]

^ ANO 1989.gada 20.novembra Bērnu tiesību konvencija. Pieņemts 20.11.1989.

^ ECT 27.10.1994. spriedums lietā *Kroon pret Nīderlandi* (iesnieguma Nr. 18535/91), 31.rindkopa.

^ Guide on Article 8, 8.lpp. Pieejams: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/guide_art_8_eng [skatīts: 24.11.2024.]

^ Senāta Civillietu departamenta 2021.gada sprieduma lietā Nr. SKC-[H]/2021, 10.1 punkts.

^ Civillikums, 181.panta trešā daļa. Pieņemts: 28.01.1937.

^ Senāta tiesu prakses apkopojums. Senāta judikatūras atziņas 2006.gads – 2022.gada septembris. “Aizgādība, saskarsme, uzturlīdzekļi”, 45.lpp.

^ Valsts Izglītības satura centrs: “Vecākiem informatīvs materiāls par bērna labklājību”

Pieejams: https://registri.visc.gov.lv/specizglitiba/dokumenti/metmat/inf_mat_vecakiem.pdf [skatīts: 29.10.2024.]

^ Senāta Civillietu departamenta 2021.gada sprieduma lietā Nr. SKC-[D]/2021, 10.punkts.

^ Senāta Administratīvo lietu departamenta 2024.gada 19.jūnija spriedums lietā Nr. SKA-317/2024.

^ Senāta Civillietu departamenta 2021.gada sprieduma lietā Nr. SKC-[H]/2021, 10.2 punkts.

^ ECT 13.04.2023. spriedums lietā *E.K. pret Latviju* (iesnieguma Nr. Nr. 25942/20).

^ Senāta Administratīvo lietu departamenta 2024.gada 19.jūnija spriedums lietā Nr. SKA-317/2024.

^ Turpat, 10.punkts.

^ LV portāls: “Saskarsmes tiesības un pienākumi”. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/313235-saskarsmes-tiesibas-un-pienakumi-2020> [skatīts: 25.11.2024.]

^ Senāta Civillietu departamenta 2024.gada sprieduma lietā Nr. SKC-[C]/2024, 12.5 punkts.

^{a, b} Latvijas Tiesu Portāls: “Vadlīnijas tiesu psiholoģiskās ekspertīzes noteikšanai”

Pieejams: <https://tiesas.lv/Media/Default/Page/Vadl%C4%ABnijas%20tiesu%20psiholo%C4%A3isk%C4%81s%20ekspert%C4%81s> [skatīts: 30.12.2024.]

^ ECT 13.04.2023. spriedums lietā *E.K. pret Latviju* (iesnieguma Nr. Nr. 25942/20), 17.-20.rindkopa.

^ Turpat, 86.rindkopa.

^ Berlande G. Nolēmumu izpildīšana lietās, kas izriet no saskarsmes tiesībām: vecie un jaunie izaicinājumi. Jurista Vārds, 05.11.2024., Nr.45 (1363)

^ Civilprocesa likums, 244.¹² panta trešā daļa. Pieņemts: 14.10.1998.

Latvijai aktuālais
cilvēktiesībās

Par mums
Ziedot
Noteikumi

Draudzīgi atbalsta

Līdzfinansē
Eiropas Savienības programma
"Erasmus+"

Kultūras ministrija

Sabiedrības integrācijas
fonds

Iceland
Liechtenstein
Norway

**Active
citizens fund**